

MIROSLAW J. LESZKA
UNIwersytet Łódzki*

Bizantyńczycy w służbie władców bułgarskich w pierwszej połowie IX wieku

Bizantyńczyków, którzy żyli w Bułgarii w pierwszej połowie wieku IX, można z grubsza podzielić na tych, którzy przybyli do niej w ramach masowych przymusowych przesiedleń oraz tych, którzy znaleźli się w niej w konsekwencji własnych, indywidualnych decyzji¹. W pierwszej grupie można wydzielić jeńców wojennych, którzy znaleźli się w rękach bułgarskich w wyniku działań zbrojnych oraz ludność deportowaną do Bułgarii z terenów zdobytych na Bizantyńczykach. Tego typu sytuacje notujemy w czasie wojen prowadzonych przez chana Kruma z Niceforem I, a następnie z jego następcami: Michałem I i Leonem V. Wiadomo, że spora liczba Bizantyńczyków znalazła się w rękach bułgarskich m.in. po zdobyciu Sardyki w 809 r., pogromie armii Nicefora I w lipcu 811 r. czy w konsekwencji zdobycia bizantyńskich twierdz: Deweltu, Mesembrii czy Adrianopola w latach 812–813². Część z nich dość szybko,

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Bizancjum, e-mail: mirleszka@poczta.onet.pl.

¹ Na temat Bizantyńczyków w Bułgarii w interesującym mnie okresie pisali: R. Browning, *Byzantines in Bulgaria – Late 8th – Early 9th Centuries*, [w:] *Studia Slavico-Byzantina et Medievalia. In memoriam Ivan Dujčev*, vol. I, ed. P. Dinekov et al., Sofia 1988, s. 32–36; R. Rašev, *Vizantijcite v Bălgarija do pokrăstvaneto*, [w:] *Civitas divino-humana. In honorem annorum LX Georgii Bakalov*, red. C. Stepanov, V. Vačkova, Sofija 2004, s. 151–162; V. Angelov, *Njakolko slučaja na čuždenci begălci v Părvata Bălgarska Dăržava*, „Bulgaria Mediaevalis” 2015, t. VI, s. 321–330; Y.M. Hristov, *Prisoners of War in Early Medieval Bulgaria (Preliminary Remarks)*, „Studia Ceranea” 2015, t. V, s. 73–106.

² Na temat wzmiankowanych akcji przesiedleńczych por. R. Rašev, *op. cit.*, s. 153–154; K. Stanev, *Deportiranite romei v Bălgarija 812–837 godina*, [w:] *Ottuka*

w wyniku wymiany jeńców między cesarstwem a Bułgarią, wracała do Bizancjum. Byli jednak i tacy, którzy nie zostali wykupieni z niewoli, i tacy, którym nie udało się z niej uciec i stawali się już na stałe poddanyymi chanów bułgarskich.

W artykule chciałbym zająć się tymi Bizantyńczykami, którzy z różnych powodów znaleźli się w różnym charakterze na służbie bułgarskiej. Nie była to grupa specjalnie liczna. Odnotowujemy w jej obrębie zarówno tych Bizantyńczyków, którzy osiedlili się w Bułgarii w wyniku własnych decyzji, jak i tych, którzy zostali jeńcami wojennymi czy przymusowymi przesiedleńcami.

Konstantyn Patzikos (Πατζικος)³. Bizantyńczykiem, który w interesującym mnie okresie zrobił w Bułgarii największą karierę, był Konstantyn Patzikos. Był on mężem nieznaney z imienia siostry chana Kruma. Nie wiadomo, kiedy dokładnie pojawił się w Bułgarii i z jakich powodów opuścił terytorium cesarstwa. Anonimowy autor, pisząc o wydarzeniach roku 813, stwierdził, że Konstantyn Patzikos przed wielu laty zbiegł do Bułgarii⁴. Biorąc pod uwagę to, że w 813 r. jego syn był na tyle duży, że uczestniczył w wyprawie wojennej chana Kruma, a w czasie spotkania z cesarzem Leonem V powierzono mu nader odpowiedzialne zadanie pilnowania chańskiego konia, to sądzi się, że musiał mieć przynajmniej 12 lat. To z kolei prowadzi do wniosku, że Konstantyn Patzikos zawarł związek małżeński z siostrą Kruma najpóźniej ok. 800 r.⁵ W sytuacji, gdy tradycyjnie datuje się początki rządów Kruma na 802 lub 803 r., to ślub musiał nastąpić, jeszcze zanim został on władcą Bułgarii. Warto poczynić jednak pewne zastrzeżenie. Wcale nie ma pewności, że wyniesienie Kruma nastąpiło we wzmiankowanym czasie. Ostatnia informacja o rządach Kardama, jego poprzednika, pochodzi z 796 r.⁶ Nie można więc wykluczyć, że Krum przejął władzę w nieodległym od tej daty

započva Bălgarija. Materiali ot vtorata nacionalna konferencija po istorija, archeologija i kulturen turizăm „Pătuvane kăm Bălgarija” – Šumen, 14–16.05.2010 godina, red. I. Jordanov, Šumen 2011, s. 183–196.

³ Na temat Konstantyna Patzikosa por. m.in. R. Browning, *op. cit.*, s. 34–35; R. Rašev, *op. cit.*, s. 155; *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. I. Abteilung (641–867)* [dalej: *PMB*], ed. F. Winkelmann *et al.*, Bd. II, Berlin–New York 2000, s. 558–559 (3920); Y.M. Hristov, *op. cit.*, s. 88.

⁴ *Scriptoris Incerti Historia de Leone Bardae Armenii filio*, [w:] *Leonis Grammatici Chronographia*, rec. I. Bekker, Bonnae 1842, s. 343 [dalej: *Scriptor Incertus*].

⁵ R. Browning, *op. cit.*, s. 35.

⁶ M.J. Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII wieku)*, Łódź 2003, s. 31.

czasie i Konstantyn zawarł związek małżeński z siostrą panującego już chana. Wyraźnie wskazywałoby to na przynależność Konstantyna Patzikosa do bułgarskiej elity. Tak czy inaczej wydaje się, że Konstantyn musiał się pojawić w Bułgarii na jakiś czas przed 800 r. i pozyskać zaufanie Kardama, a później Kruma, względnie samego Kruma. Robert Browning wiązał jego pojawienie się w Bułgarii ze zwycięstwem Kardama nad wojskami bizantyńskimi pod Markellai w 792 r.⁷, ale jest to jedynie przypuszczenie niepoparte materiałem źródłowym. Nie wiemy nic o jego losach przed pojawieniem się w Bułgarii. Skoro znalazł uznanie na dworze bułgarskim, to wolno sądzić, że mógł być przedstawicielem bizantyńskiej elity i przed ucieczką do Bułgarii piastował jakiś urząd lub dowództwo wojskowe. Jego wiedza i doświadczenie stały się istotne dla Bułgarów szczególnie w czasie, gdy od 807 r. rozpoczął się etap konfrontacji między cesarstwem a Bułgarią, którego apogeum nastąpiło w latach 811–814⁸. Konstantyn Patzikos musiał cieszyć się wyjątkowym zaufaniem Kruma, skoro ten uczynił go swoim towarzyszem podczas spotkania z Leonem V w 813 r. Oprócz niego w otoczeniu Kruma znaleźli się jedynie wzmiankowany syn Konstantyna oraz nieznany z imienia Bułgar kawchan – logoteta⁹. Konstantyn zapewne podczas spotkania miał odgrywać rolę tłumacza. Jak powszechnie wiadomo, Leon V postanowił wykorzystać spotkanie do próby zamachu na Kruma. Zamach się nie powiódł, władcy bułgarskiemu udało się uciec. Konstantyn i jego syn zostali pojmani. Za swoją lojalność wobec Kruma zapewne zapłacili najwyższą cenę, choć źródła tego jednoznacznie nie stwierdzają – informują jedynie, że Konstantyn i jego syn znaleźli się w rękach bizantyńskich, a bułgarski logoteta został zabity na miejscu¹⁰.

⁷ R. Browning, *op. cit.*, s. 35; P. Sphoulis, *Byzantium and Bulgaria, 775–831*, Leiden 2012, s. 253.

⁸ Na temat zmagani bułgarsko-bizantyńskich za czasów chana Kruma por. m.in. V.N. Zlatarski, *Istorija na bǎlgarskata dǎrżava prez srednite vekove*, t. I.1 (*Pārvo Bǎlgarsko Carstvo. Epoha na chuno-bǎlgarskoto nadmoštie*), Sofija 1994, s. 247–292; P.E. Niavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802–811)*, Athenes 1987, s. 221–254; W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford 1988, s. 157–160, 168–189, 201–207; I. Božilov, V. Gjuzelev, *Istorija na srednovekovna Bǎlgarija VII–XIV vek*, Sofija 2006, s. 126–137; D. Ziemann, *Vom Wandervolk zur Grossmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7. bis 9. Jh.)*, Cologne–Weimar–Vienna 2007, s. 241–288; P. Sphoulis, *op. cit.*, s. 173–264.

⁹ *Scriptor Incertus*, s. 344.

¹⁰ *Scriptor Incertus*, s. 344.

Eumacjusz (Εὐμάθιος)¹¹. W 809 r. chan Krum podstępem zajął Sardykę, wymordował część mieszkańców i sześć tysięcy żołnierzy¹². Nicefor I, który ruszył do Sardyki, spotkawszy grupę dowódców (archontów), którzy się uratowali, odmówił im prawa nietykalności, o które prosili, w konsekwencji czego, obawiając się o swoje życie, zdecydowali się na ucieczkę do Bułgarów¹³. Wśród nich był spatariusz Eumacjusz, doświadczony w sztuce mechaniki, zdolny inżynier¹⁴. O jego dalszych losach nic nie wiadomo, ale można przypuszczać, że jego umiejętności zostały wykorzystane, tak jak stało się to w przypadku nieznanego z imienia inżyniera – Araba, który, jak się zdaje, przyjął chrześcijaństwo w Bizancjum i przez czas jakiś znajdował się na bizantyńskiej służbie¹⁵. Między nim a cesarzem Niceforem doszło do konfliktu. Inżynier miał ponoć domagać się od cesarza podwyżki wynagrodzenia. Cesarz nie przychylił się do jego żądania i podobno surowo go ukarał. Wówczas arabski inżynier zdecydował się zbiec do Bułgarów. Tu zyskał uznanie u Kruma. Miał nauczyć Bułgarów budowy machin oblężniczych, które m.in. wykorzystane zostały do zdobycia Mesembrii w październiku 812 r. Nie wiemy, kiedy arabski inżynier przeszedł na służbę bułgarską poza oczywistym stwierdzeniem, że stać się to musiało podczas panowania Nicefora I i zapewne po zaostrzeniu się stosunków bizantyńsko-bułgarskich. Istnieje pogląd, że wzmiankowanego inżyniera należałoby utożsamiać z Eumacjuszem¹⁶. Jednak tej hipotezy nie da się pozytywnie zweryfikować.

Leon, Bardanes, Jan, Kordyles, Grzegorz. Na służbie bułgarskiej znalazła się grupa wodzów bizantyńskich. Poza tymi, o których wspominałem (uciekiniery z Sardyki)¹⁷, większość z nich znana

¹¹ *PMB I*, Berlin–New York 1999, s. 532–533 (nr 1676).

¹² Theophanes, *Chronographia*, rec. C. de Boor, vol. I, Lipsiae 1883, s. 485 [dalej: Teofanes].

¹³ Teofanes (s. 685) nie mówi wprost, że wodzowie uciekli do Bułgarii, ale z kontekstu jego narracji wynika to, jak się wydaje, w sposób oczywisty – pisze bowiem, że „zbiegli do nieprzyjaciół” (tłum. A. Brzostkowska – *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka*, z. 3, wyd. A. Brzostkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995, s. 71); por. P.E. Niavis, *op. cit.*, s. 233.

¹⁴ Teofanes, s. 485.

¹⁵ Teofanes, s. 498; R. Browning, *op. cit.*, s. 34; R. Rašev, *op. cit.*, s. 57.

¹⁶ Kwestię tę analizuje V. Angelov, *op. cit.*, s. 325; por. także P.E. Niavis, *op. cit.*, s. 229.

¹⁷ Jakie były ich losy w Bułgarii, Teofanes co prawda nie informuje. Nie można jednak wykluczyć, że Krum, chcąc wykorzystać ich doświadczenie, zaciągnął ich na swoją służbę.

jest jedynie z inskrypcji opatrzonej przez Weselina Beszewliewa nr. 47 (z Hambarly, dziś Małamirowo)¹⁸ i odnoszącej się do sytuacji z 813 lub 814 r. Znajdujemy w niej imiona greckich strategów, mianowicie: Leona (Λέον), Bardanesa (Βαρδάνης)¹⁹, Jana (Γανής)²⁰, Kordylesa (Κορδύλης)²¹ i Grzegorza (Γρηγοῤῃς)²². Według inskrypcji Leon (*strategos*) był podporządkowany bratu Kruma, który dowodził centrum sił bułgarskich, Bardanes i Jan – iczirgu-boilasowi Tukosowi (Tzukosowi)²³, dowodzącemu prawym skrzydłem, a Kordyles i Grzegorz – boilas-kawchanowi Irataisowi²⁴. Kim byli ci strategowie? Niektórzy uczeni dopatrują się w nich tych bizantyńskich wodzów, którzy po poddaniu Sardyki w 809 r., nie mogąc liczyć na łaskę Nicefora I, uciekli do Bułgarów²⁵. Wątpliwości co do tego zgłaszał już Robert Browning, uważając, że Krum nie powierzyłby tak ważnego militarnie zadania ludziom, którzy tak niedawno i w szczególnych okolicznościach przeszli na jego stronę²⁶. Nie jest to argument rozstrzygający. Jako zdrajcy mogli się obawiać o swój los, gdyby z powrotem chcieli przejść na stronę bizantyńską, a od ich dezercji do wydarzenia wzmiankowanego w inskrypcji minęły już przynajmniej cztery lata, wystarczający, jak można mniemać, czas na zyskanie zaufania bułgarskiego władcy. Część uczonych uważa, że wzmiankowani w inskrypcji wodzowie, wywodzący się z Bizancjum, przeszli na stronę bułgarską w 812 r.²⁷, co wyraźnie świadczy, że nie podzielają oni wątpliwości R. Browninga. Tak czy inaczej przy obecnym stanie źródeł nie da się rozstrzygnąć, czy uciekinierzy z Sardyki i wodzowie z inskrypcji z Małamirowa to te same osoby.

Istnieje pogląd, że znamy późniejsze losy części wzmiankowanych w inskrypcji wodzów²⁸. Leon i Jan w ostatecznym rozra-

¹⁸ V. Beševliev, *Pārvobālgarski nadpisi*, Sofia 1979, s. 173–174.

¹⁹ *PMB I*, s. 254 (nr 768).

²⁰ *PMB II*, s. 322 (nr 3198).

²¹ *PMB II*, s. 600–601 (nr 4060 i 4061).

²² *PMB II*, s. 47 (nr 2337).

²³ *PMB V*, Berlin–New York 2001, s. 67 (nr 8542).

²⁴ *PMB II*, s. 407 (nr 3462).

²⁵ Przykładowo: V. Beševliev, *op. cit.*, s. 179.

²⁶ R. Browning, *op. cit.*, s. 34; por. P. Sophoulis, *op. cit.*, s. 274. Logiczną konsekwencją takiego stanowiska jest formułowanie poglądu, że wodzowie ci znaleźli się na bułgarskiej służbie jeszcze za czasów chana Kardama.

²⁷ R. Rašev, *op. cit.*, s. 155–156.

²⁸ V. Beševliev, *op. cit.*, s. 176–177; T. Wasilewski, *Bizancjum i Słowianie w IX wieku. Studia z dziejów stosunków politycznych i kulturalnych*, Warszawa 1972, s. 57.

chunku mieli się znaleźć w niełasce u chana Bułgarów i zgodnie ze świadectwem *Synaksarionu Kościoła konstantynopolińskiego* stracili życie w trakcie prześladowań ludności bizantyńskiej. Stali się męczennikami za wiarę – mieli być ścięci przez Bułgarów²⁹. Kordylesa utożsamia się z Kordylasem, stratelatesem, stojącym na czele przesiedleńców bizantyńskich mieszkających nad Dunajem. To on miał w latach trzydziestych zorganizować ich powrót do ojczyzny³⁰. Bardanes utożsamiany jest zaś z Bardasem³¹, synem Kordylasa (tj. Kordylesa). Trzeba jednak bardzo ostrożnie podchodzić do tych identyfikacji, ponieważ opierają się one jedynie na podobieństwie imion.

Turdatzis (Τουρδατζις). W inskrypcji opublikowanej przez W. Beszewliewa pod nr. 66 wspomniany jest Turdatzis, kandydat i *threptós ánthropos* Omurtaga, który „zmarł wewnątrz”³². Według Raszo Raszewa miał on być Armeńczykiem z pochodzenia i członkiem gwardii pałacowej (*kandidatos*) któregoś z bizantyńskich cesarzy. W nieznanych okolicznościach zbiegł do Bułgarii i podjął służbę na chańskim dworze, zmarł za panowania Omurtaga³³. Trzeba zaznaczyć, że koncepcja R. Raszewa opiera się na założeniu, że imię Turdatzis jest pochodzenia armeńskiego oraz na użyciu greckiego terminu (*kandidatos*), co prowadzi autora do wniosku, że musiał on być najpierw na służbie bizantyńskiej i następnie z niej zdezerterować. Abstrahując od etymologii imienia, które W. Beszewliew uznaje za protobułgarskie³⁴, to użycie terminu *kandidatos* nie tyle oznacza, że Turdatzis kiedyś pełnił tę funkcję na dworze bizantyńskim, a raczej to, że dla autora inskrypcji, przecież napisanej po grecku, obowiązki, które spoczywały na nim na dworze bułgarskim, przynajmniej w jakimś okresie jego służby, były podobne do tych, które wypełniali bizantyńscy *kandidatoi*³⁵. Poza tym mało prawdopodobne wydaje się, żeby Omurtag, z którego inicjatywy

²⁹ *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. H. Delahaye, Bruxelles 1902, kol. 416; R. Rašev, *op. cit.*, s. 156; P. Sophoulis, *op. cit.*, s. 38–39, 302–303.

³⁰ Na temat tych wydarzeń por. T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 84–87.

³¹ *PMB I*, s. 261 (nr 79).

³² V. Beševliev, *op. cit.*, s. 221. Inskrypcja ta znaleziona została w 1970 r. w Plisce. Na temat funkcji *threptós ánthropos* por. M.J. Leszka, K. Marinow, *Carstwo bułgarskie. Polityka, społeczeństwo, gospodarka, kultura, 866–969*, Warszawa 2015, s. 218 (tam dalsza literatura).

³³ R. Rašev, *op. cit.*, s. 155.

³⁴ V. Beševliev, *op. cit.*, s. 222.

³⁵ *Ibidem*.

powstała ta inskrypcja, chciał upamiętnić to, że Turdatzis, zanim został jego *threptós ánthropos*, był na którymś etapie swojego życia na bizantyńskiej służbie.

Raszew zwrócił uwagę, że część tych poddanych cesarza bizantyńskiego, którzy przechodzili na stronę bułgarską, miała pochodzenie niegreckie (głównie armeńskie), co skłoniło go do sformułowania przypuszczenia, że ten właśnie wzgląd (pochodzenie) był czynnikiem ułatwiającym dezercję. Wydaje się, że bułgarski badacz idzie zbyt daleko w swoim rozumowaniu. Abstrahując od reprezentatywności materiału źródłowego, którym dysponujemy, i kwestii lojalności ludów zamieszkujących Bizancjum wobec Konstantynopola, trzeba zwrócić uwagę na to, że w omawianym okresie to właśnie Armeńczycy stanowili sporą część kadry dowódczej armii bizantyńskiej³⁶ i tylko choćby z tego względu stosunkowo często mogli się stawać przedmiotem niełaski cesarskiej, a ta przecież była głównym powodem ich przechodzenia na służbę bułgarską.

Byzantios (Βυζάντιος)³⁷. W 811 r., w czasie wyprawy Nicefora I na Bułgarię, gdy armia bizantyńska obozowała pod Markellai, niejaki Byzantios uciekł do bułgarskiego władcy z cesarską szatą i sporą ilością złota (100 funtów)³⁸. Nie wiemy, jaką funkcję pełnił on w otoczeniu cesarza. Teofanes, który przedstawia tę sytuację, określa go mianem *ἐπιστήθιος οἰκέτης*³⁹, czyli – najogólniej rzecz ujmując – zaufanego domownika/sługi. Musiał być człowiekiem niskiego pochodzenia, choć, co słusznie zauważa R. Browning, niekoniecznie oznacza, że był niewolnikiem⁴⁰. Bizantyński autor nie poinformował, z jakiego powodu Byzantios zdecydował się na ucieczkę do Bułgarów. W grę, jak się wydaje, wchodzić może narażenie się na niełaskę władcy i obawa przed surową karą, względnie chęć znalezienia dla siebie lepszych warunków życia. Ta druga opcja wydaje się mniej prawdopodobna w kontekście wyprawy wojennej, która mogła się przecież zakończyć zwycięstwem bizantyńskim i podporządkowaniem Bułgarii Konstantynopolowi. Przy takim rozwoju sytuacji los

³⁶ P. Charanis, *Armenians in the Byzantine Empire*, „Byzantinoslavica” 1961, vol. XXII, s. 200–204; M.J. Leszka, *Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX wieku*, Łódź 1999, s. 60.

³⁷ *PMBI*, s. 348 (nr 1054); W. Treadgold, *op. cit.*, s. 411; P.E. Niavis, *op. cit.*, s. 237; P. Sphoulis, *op. cit.*, s. 19 (uważa postać Byzantiosa za fikcyjną, jednak bez podania argumentów na rzecz tego poglądu).

³⁸ Teofanes, s. 490.

³⁹ Teofanes, s. 490.

⁴⁰ R. Browning, *op. cit.*, s. 34.

Byzantiosa – bądź co bądź zdrajcy – na pewno nie poprawiłby się, a zapewne znalazłby swój tragiczny finał. Browning sądzi, że Byzantios musiał mieć jeszcze jakiegoś towarzysza czy towarzyszy ucieczki, a to ze względu na ciężar złota, które ze sobą zabrał⁴¹. Nie musi to być takie oczywiste, biorąc pod uwagę to, że zapewne Byzantios wykorzystał do transportu juczne zwierzęta, a nie własne plecy. O tym, jak został przyjęty w Bułgarii, nic nie wiemy.

Opowieść Teofanesa o Byzantiosie powszechnie w nauce uważana jest za prawdziwą. Wydaje się jednak, że należałoby wobec niej zachować pewną dozę sceptycyzmu. Teofanes analizowaną opowieść traktuje jako znak zapowiadający niepowodzenie wyprawy. „Jego ucieczkę wielu oceniało jako zły znak dla Nicefora”⁴². Do tego trzeba dołączyć wrogość, którą prezentuje chronograf wobec cesarza⁴³. Obraz Nicefora, którego opuszczają nawet zaufani słudzy, i to zabierając cesarskie szaty, z pewnością służył kreowaniu jego negatywnego wizerunku. Należałoby zwrócić uwagę i na trudności, z którymi musiałby się uporać Byzantios, opuszczając obóz wojskowy i to w czasie trwania wyprawy wojennej. Nie można więc całkowicie wykluczyć, że opowieść została przez chronografa zmyślona.

Kinamon⁴⁴. W jednym z fragmentów dzieła zatytułowanego *Historia męczeństwa piętnastu świadków z Tyberiopola*⁴⁵ Teofilakta, arcybiskupa Ochrydy, znajdujemy opowieść o niejakim Kinamonie, świętym mężu, człowieku znakomicie wykształconym, który znalazł się wśród mieszkańców Adrianopola przesiedlonych do Bułgarii przez Kruma. Bułgarski chan zezwolił miał na obecność Kinamona w otoczeniu Omurtaga, swego syna. Być może pełnił on funkcję jego opiekuna czy nauczyciela. Omurtag bardzo cenił i darzył sympatią Bizantyńczyka, ale przeszkadzało mu to, że był on chrześcijaninem. Kiedy został władcą Bułgarii, postanowił nakłonić go do porzucenia

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Teofanes, s. 490 (tłum. A. Brzóstkowska – *Testimonia...*, s. 73).

⁴³ Na temat stosunku Teofanesa do cesarza Nicefora I por. I.S. Čičurov, *Feofan Ispovednik – publikator, redaktor, avtor? (v svjazi so statej C. Mango)*, „Vizantijskij Vremennik” 1981, t. XLII, s. 82; o sposobie konstruowania przez Teofanesa wizerunku Nicefora I por. F. Tinnefeld, *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Nicetas Choniates*, München 1971, s. 75–78.

⁴⁴ Na temat Kinamona por. *PMB* II, s. 466 (nr 3647).

⁴⁵ *Theophylacti Achridensis Archiepiscopi Bulgariae Historia martyrii XV martyrum Tiberiopolitanorum*, 29–30, ed. I.G. Iliev, Serdicae 1994 (= *Grăcki Izvori za Bălgarskata Istorija*, t. IX, 2).

chrześcijaństwa. Teofilakt przytacza rozmowę odbytą między Kinamonem a Omurtagiem, będącą konsekwencją próby przeciągnięcia tego pierwszego na stronę pogaństwa. Nalegania Omurtaga spowodowały Kinamona do jasnego wyznania wiary, jedynej prawdziwej – chrześcijaństwa i do zdecydowanego zdeprecjonowania pogaństwa. Wypowiedź Kinamona rozgniewała Omurtaga do tego stopnia, że zaczął mu grozić torturami⁴⁶, a ostatecznie kazał go uwięzić. Miał on w więzieniu, jak twierdzi hagiograf, przebywać do końca jego panowania. Za panowania Małamira, następcy Omurtaga, Kinamon znalazł się w otoczeniu Bojana-Nrawoty, brata chana. Miał on doprowadzić do nawrócenia się Nrawoty na chrześcijaństwo, za co ten skazany został przez Małamira na śmierć. Taki sam los stał się zapewne udziałem Kinamona, choć w źródłach takiej informacji nie znajdziemy⁴⁷.

Przytoczona przez Teofilakta opowieść o Kinamonie, świętym mężu – który nie dość, że nie wyrzekł się swojej wiary, przebywając przez lata na dworze bułgarskich władców, to jeszcze przyciągnął do niej członka chańskiego rodu – z pewnością w wielu szczegółach daleka jest od prawdy. Natomiast w kontekście tematu mojego artykułu stanowić może świadectwo tego, że w otoczeniu bułgarskich władców mogli znajdować się i znajdowali Bizantyńczycy, którzy po prostu z jakichś względów cieszyli się ich poważaniem.

* * *

Przedstawione postaci wyczerpują listę Bizantyńczyków, którzy w pierwszej połowie IX w. znaleźli się (lub mogli się znaleźć) w kręgach bułgarskiej elity, w bezpośredniej styczności z chańskim

⁴⁶ *Theophylacti Achridensis Archiepiscopi Bulgariae Historia...*, 30.

⁴⁷ Nader skąpa baza źródłowa nie pozwala na stwierdzenie, czy rzeczywiście jedynym powodem śmierci Bojana-Nrawoty było porzucenie pogańskiej religii, czy może też była ona przynajmniej w jakimś stopniu następstwem walk o bułgarski tron. Na to może wskazywać odsunięcie od bezpośredniego następstwa po Omurtagu nie tylko Bojana-Nrawoty, lecz także Zwinicy (Presjana?). Bez względu na to, jakie były rzeczywiste powody usunięcia Nrawoty, to stał się on pierwszym bułgarskim, chrześcijańskim męczennikiem. Por. P. Georgiev, *Măčeničeskijat kult kăm Enravota: kriticizăm, chiperkriticizăm i realnost*, „Godišnik na Sofijskija Universitet. Naučen centăr za slavjano-vizantijski proučvanija Ivan Dujčev” 2001, t. XCI (X), s. 79–91; M.J. Leszka, *Wizerunek władców...*, s. 60, 70–71; Ja. Christov, *Bjalo pole v rannata bălgarska agiografija. Enravota, Svetemăčenic ili obeznasleden princ*, „Minalo” 2007, t. XIV.1, s. 33–37; D. Ziemann, *op. cit.*, s. 348.

dworem⁴⁸. O ile z pewnością stanowią oni jedynie drobną część tych spośród poddanych bizantyńskiego cesarza, którzy w interesującym mnie okresie znaleźli się w Bułgarii, o tyle wydaje się, że ich przypadki mają charakter wyjątkowy, sporadyczny.

Mimo skromności dostępnego materiału źródłowego warto pokusić się o kilka wniosków. Jeśli chodzi o powody indywidualnych decyzji o osiedleniu się w Bułgarii, to przede wszystkim były one konsekwencją konfliktu z cesarzem i chęcią uniknięcia – przez opuszczenie Bizancjum – kary z jego strony. Wydaje się, że bizantyńskim emigrantom jedynie w sporadycznych przypadkach udawało się wtopić w bułgarskie społeczeństwo, jak stało się to w przypadku Konstantyna Patzikosa. Tym, co utrudniało im adaptację w bułgarskim społeczeństwie, z pewnością w tym okresie była religia. Bez wyrzeczenia się chrześcijaństwa pozostawali obcymi. Do tego oczywiście dołączyć należy kwestie językowe. Bizantyńscy uciekinierzy być może liczyli również na to, że w przyszłości, np. w wyniku zmiany na tronie, będą mogli powrócić do siebie. Nie bez znaczenia było i to, że chan i jego otoczenie z dozą podejrzliwości musieli traktować bizantyńskich uciekinierów. Szczególnie w czasie, kiedy dochodziło do zmagania zbrojnych między Bułgarią a Bizancjum. Stracenie dwóch bizantyńskich wodzów po tym, jak przez pewien czas byli na bułgarskiej służbie, świadczy o tym w sposób nader wyraźny.

Bułgarzy potrafili wykorzystać umiejętności i wiedzę Bizantyńczyków do własnych celów, np. do udoskonalenia swojej sztuki wojennej – przykładem są bizantyńscy inżynierowie, którzy nauczyli ich budowy machin oblężniczych.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Beševliev V., *Pärvobälgarski nadpisi*, Sofija 1979.
- Scriptoris Incerti Historia de Leone Bardae Armenii filio*, [w:] *Leonis Grammatici Chronographia*, rec. I. Bekker, Bonnae 1842.
- Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. H. Delahaye, Bruxelles 1902.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*. Seria grecka, z. 3, wyd. A. Brzostkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995.

⁴⁸ Listę uchwytnych w źródłach Bizantyńczyków, którzy znaleźli się w Bułgarii przed przyjęciem chrztu, podaje R. Rašev, *op. cit.*, s. 155–160.

Theophanes, *Chronographia*, rec. C. de Boor, vol. I, Lipsiae 1883.

Theophylacti Achridensis Archiepiscopi Bulgariae Historia martyrii XV martyrum Thiberiopolitanorum, ed. I.G. Iliev, Serdicae 1994 (= *Grăcki Izvori za Bălgarskata Istorija*, t. IX, 2), 42–79.

OPRACOWANIA

Angelov V., *Njakolko slučaja na čuždenci begālci v Părvata Bălgarska Dărzava*, „Bulgaria Mediaevalis” 2015, t. VI, s. 321–330.

Božilov I., Gjuzelev V., *Istorija na srednovekovna Bălgarija VII–XIV vek*, Sofija 2006.

Browning R., *Byzantines in Bulgaria – Late 8th–Early 9th Centuries*, [w:] *Studia Slavico-Byzantina et Medievalia. In memoriam Ivan Dujčev*, vol. I, ed. P. Dinekov et al., Sofia 1988, s. 32–36.

Charanis P., *Armenians in the Byzantine Empire*, „Byzantinoslavica” 1961, vol. XXII, s. 200–204.

Christov Ja., *Bjalo pole v rannata bălgarska agiografija. Enravota, Svetec–măčenic ili obeznasleden princ*, „Minalo” 2007, t. XIV.1, s. 33–37.

Christov Ja. [Hristov Y.M.], *Prisoners of War in Early Medieval Bulgaria (Preliminary Remarks)*, „Studia Ceranea” 2015, t. V, s. 73–106.

Čičurov I.S., *Feofan Ispovednik – publikator, redaktor, avtor? (v svjazi so statej C. Mango)*, „Vizantijskij Vremennik” 1981, t. XLII, s. 78–87.

Georgiev P., *Măčeničeskijat kult kăm Enravota: kriticizăm, chiperkriticizăm i realnost*, „Godišnik na Sofijskija Universitet. Naučen centăr za slavjano-vizantijski proučvanija ‘Ivan Dujčev’” 2001, t. XCI (X), s. 79–91.

Leszka M.J., *Uzurpacje w cesarstwie bizantyńskim w okresie od IV do połowy IX wieku*, Łódź 1999.

Leszka M.J., *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII wieku)*, Łódź 2003.

Leszka M.J., Marinow K., *Carstwo bułgarskie. Polityka, społeczeństwo, gospodarka, kultura, 866–969*, Warszawa 2015.

Niavis P.E., *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802–811)*, Athenes 1987.

Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. I. Abteilung (641–867), Bd. I, II, V, ed. F. Winkelmann et al., Berlin–New York 1999, 2000, 2001.

Rašev R., *Vizantijsite v Bălgarija do pokrăstvaneto*, [w:] *Civitas divino-humana. In honorem annorum LX Georgii Bakalov*, red. C. Stepanov, V. Vačkova, Sofija 2004, s. 151–162.

Sophoulis P., *Byzantium and Bulgaria, 775–831*, Leiden 2012.

Stanev K., *Deportiranite romei v Bălgarija 812–837 godina*, [w:] *Ottuka započva Bălgarija. Materiali ot vtorata nacionalna konferencija po istorija, archeologija i kulturen turizăm „Pătuwane kăm Bălgarija” – Šumen, 14–16.05.2010 godina*, red. I. Jordanov, Šumen 2011, s. 183–196.

Tinnefeld F., *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Nicetas Choniates*, München 1971.

Treadgold W., *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford 1988.

Wasilewski T., *Bizancjum i Słowianie w IX wieku. Studia z dziejów stosunków politycznych i kulturalnych*, Warszawa 1972.

Ziemann D., *Vom Wandervolk zur Großmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7. bis 9. Jh.)*, Cologne–Weimar–Vienna 2007.

Zlatarski V.N., *Istorija na bǎlgarskata dǎrżava prez srednite vekove*, t. I.1 (*Pǎrvo Bǎlgarsko Carstvo. Ot slavjanizacijata na dǎrżavata do padaneto na Pǎrvoto Carstvo*), Sofija 1927.